

СРПСКИ НАРОДНИ ПОКРЕТ 1848/49. И УЛОГА ЂОРЂА СТРАТИМИРОВИЋА

Апстракт: Революционарна збивања у Бечу и Пешти захватили су Србе у Угарској и дошло је до социјално-националној покрети. Мајска скупштина прогласила је митрополита Јосифа Рајачића за патријарха, а за војводу изабрала граничарског пуковника из Лике Стевана Шупљикаца. После Мајске скупштине вођство Српској народној покрети прешло је на председника Главног одбора, младог „вожда“ Ђорђа Стратимировића.

Рат је трајао више од годину дана уз обострано велике жртве и разарања. За српски покрет био је веома штетан сукоб између конзервативног патријарха Рајачића и либералног Ђорђа Стратимировића.

Кључне речи: Хабзбуршка монархија, Угарска, Револуција 1848–49, Српски народни покрет, Ђорђе Стратимировић

Abstract: The revolutionary events in Vienna and Pest affected the Serbs in Hungary and both the social and national movements started. The May Assembly proclaimed Metropolitan Bishop Josif Rajačić as Patriarch, and chose Stevan Šupljakac, a frontier colonel from Lika, as a Duke. After the May Assembly the leadership of the national movements was passed onto the president of the Central Committee, Đorđe Stratimirović, a young leader.

The war lasted for more than a year, bringing great casualties and destruction to both sides. Conflict between the conservative Patriarch Rajačić and the liberal Đorđe Stratimirović, was very harmful to the Serbian movement.

Key words: Habsburg Monarchy, Hungary, The Revolution of 1848/1849, the Serbian national movement, Đorđe Stratimirović

Револуција 1848–49. имала је корене у дешавањима која су обележила крај 18. и почетак 19. века. Зато је важно да се осврнемо на ток европске историје јер је почетак велике кризе, када је започета демографска, економска и индустријска еволуција, имало велики утицај на појаву низа револуционарних дешавања. Нагли пораст становништва условио је преображај пољопривреде и индустрије, а настала ситуација имала је озбиљне последице за догађаје у сфери политичких дешавања. Од 1789. у Француској се распламсала буржоаска револуција која је резултирала падом монархије и успостављањем Прве републике 1792. Убрзо су уследили Наполеонови ратови, борбе које је водио Наполеон I против европских сила 1803–1815. и који су завршени тријумфом контрареволуције и прекрајањем граница Европе на Бечком конгресу. Једна од водећих личности овог периода био је аустријски политичар и државник, кнез Клеменс Метерних, који је у периоду после 1815. изградио систем заснован на сарадњи између великих сила и сузбијању револуционарних покрета. Успостављени мир био је привидан јер је већина земаља у Европи и даље била у стегама застарелог

феудално-племићког друштвеног уређења. Тежило се увођењу грађанских слобода, али наметало се и решавање националног питања појединих народа и етничких група. Нови политички потреси нису престајали до 1848. и довели су до нових револуционарних збивања.

Талас немира, који је започео у Француској фебруара 1848, када је са власти збачен краљ и успостављена Друга република, захватио је читаву западну и централну Европу и проширио се до граница царске Русије. Настали национални и револуционарни покрети угрозили су и Хабзбуршку монархију као феудалну и вишенационалну државу, која је од 1815. до 1848. стално била у кризи и у привредном и политичком погледу заостајала за западноевропским грађанским државама. У ери буђења националне свести све више су се јављале тежње да се заједница напусти и да се уђе у оквире националних држава. На свом народном уједињењу почели су да раде Италијани и Немци, а остварење тих планова могло је да се постигне само на штету поседа царевине и престижа владајуће династије. Устали су и Мађари, чија је активност била усмерена на борбу за независност од Беча.

Пангерманске тежње немачке буржоазије, која је нарочито стремилa ка стварању Велике Немачке, као и великомађарство, узнемириле су Бечки двор, али и словенске народе у Монархији. У Франкфурту је сазван Свенемачки сабор а убрзо је, као одговор на то, дошло и до Словенског конгреса у Прагу. Немири у Бечу довели су до смене кнеза Метерниха и проглашења уставних слобода. Формирана је нова либерална влада, док је реакција настојала да револуцију заустави. Нов талас незадовољства резултирао је одласком цара, који се пред опасношћу склонио у Инзбрук. Након избијања револуције у Бечу, у Пешти је 15. марта револуционарна омладина формулисала мађарски национални програм, тражећи грађанске слободе и равноправност, као и укидање феудалних обавеза. Угарски сабор је прихватио револуционарни програм, а Двор је већ 17. марта признао независну мађарску владу на челу са грофом Лајошем Бањанијем и Лајошем Кошутом као министром финансија. Власт је прешла на средње племство које је носило мађарски национални програм и које је инсистирало на „мађарској политичкој нацији“. Племићи реформисти давали су само грађанску слободу, али не и националну. Немађари су признати као равноправни грађани и држављани Мађарске, а не као припадници својих нација које би биле равноправне са мађарском нацијом. Одбијање права на самоопредељење немађарских народа и инсистирање на држави једног мађарског народа, суочило је новоформирану Владу са националним питањем и борбом против покрета осталих народности, а у првом реду са Србима и Хрватима. Они су чували своја историјска права и нарочито свој језик, иако су њихова привилегијална права често кршена и ограничавана. С друге стране, Срби и Хрвати били су чувени по свом војничком духу и стога су неретко били оруђе бечке владе у борби са мађарским прохтевима.

ПОЧЕЦИ СРПСКОГ НАРОДНОГ ПОКРЕТА

Срби у Угарској ушли су у вртлог револуционарних збивања под утицајем дешавања у Бечу и Пешти. Њихов покрет у првим данима није био уперен против Мађара и заједно су протествовали на улицама Пеште, Новог Сада, Великог Бечкерека, а у војним комунитетима, Земуну и Панчеву, носили су угарску заставу и изражавали жељу да се прикључе Угарској. Становништво Земунa и Панчева узроке незадовољства налазило је у крутом војном систему и непостојању грађанских слобода

и на вести о догађајима у Бечу и Пешти збацили су старе носиоце власти и увели нову грађанску власт. Вреће се осетило и у другим градовима, а српски ђаци и интелектуалци припремали су се за истицање народног програма. Међутим, пријатељско расположење према Мађарима ускоро се изменило. Срби су од самог почетка устали у одбрану принципа народности и равноправности и на првим скуповима, као и у својим Народним захтевањима, тражили признање српске народности, језика и слободу вероисповести. Посебно место добили су захтеви у вези са Народним сабором, укључивање Срба у највише органе државне власти и судства, као и уређење Војне границе. Иако умерени, ови захтеви за посебним националним правима оцењени су као сепаратистички од стране новоосноване мађарске владе. Ситуација је добила драматичан ток већ на априлским разговорима вођеним у Пожуну између новосадске депутације и вође мађарског националног покрета и тадашњег министра у Влади, Лајоша Кошута. Увереност Срба у испуњење захтева, насупрот Кошутовом инсистирању на политичкој доминацији мађарства, схваћено је као претња. Срби су били одлучни у својим ставовима и Кошуту је стављено до знања да признање права могу да добију на неком другом месту. Могућност да се Срби прикључе Двору изазвала је претњу оружјем.

Незадовољство је расло и почели су немири у Срему, Банату и Бачкој. Припрему народа на отпор преузела је српска ђачка и студентска омладина. Светозар Милетић, ђак словачких романтичара Колара и Штура, преузео је живу акцију међу граничарима, одвраћајући их од одласка на ратиште у Италију. Звонећи на узбуну звонима са чурушке цркве, Милетић је позивао борце да остану у завичају и бране свој народ од мађарских агитатора.¹ Дошло је до аграрне побуне у Великокикиндском и Потиском дистрикту што је довело до крвопролића, разарања имовине водећих људи и интервенције мађарске власти. Над Банатом и Бачком проглашен је преки суд. Гроф Петар Чарнојевић је од стране мађарске владе именован за опуномоћеног комесара. Циљ ових мера свакако је био да се угуши српски национални покрет чије је средиште било у Новом Саду.

Чланови пожунско-пештанске омладине окупили су се 19. априла 1848. у Новом Саду, у који су пристизале делегације Срба из Срема и Бачке. Огорчени на насталу ситуацију и намере мађарске

¹ Лазар Ракић, *Нагаљ*, Нови Сад, 1988, стр. 64.

владе да Србима одузме право на веру и језик, о чему сведочи увођење мађарског језика у матичне црквене и богослужбене књиге, отишли су у митрополиту Јосифу Рајачићу у Карловце. Од свог духовног вође затражили су сазивање Велике народне скупштине на којој ће бити бити изгласане одлуке о државно-правном положају Срба у Монархији.

Карловачки митрополит Јосиф Рајачић, који ће бити једна од водећих личности Покрета, није био за радикалне мере. Од ране младости налазио се у вртлогу великих искушења, прво као архимандрит манастира Гомирје, затим као далматински епископ, када је водио борбу са унијатима. Када је 1833. премештен у вршачку епископију, поново је био изложен бројним проблемима, међу којима је најтрагичнији исход имала епидемија азијске колере. Митрополијску столицу у Карловцима заузео је 1842. по одлуци Црквено-народног сабора.² На почетку четрдесетосмашких дешавања настојао је да одржи мир у народу и био за политичку неутралност. Покушао је да смири ситуацију, али је под притиском народа пристао на сазивање Скупштине. Планирано је да се Скупштина одржи у Новом Саду, али како је над градом био објављен преки суд, овај историјски чин одигран је у Карловцима, седишту српске митрополије, 1/13. маја 1848.

МАЈСКА СКУПШТИНА И ЊЕНЕ ПОСЛЕДИЦЕ

На дан 1/13. маја 1848. митрополит Рајачић је након свечаног богослужења отворио Скупштину. На тродневном заседању проглашена је Српска Војводовина као посебна покрајина у оквиру Хабзбуршке монархије и објављен политички савез са Троједном Краљевином. Устројен је Главни народни одбор као извршни орган Народног сабора са седиштем у Карловцима, док су структуру народне власти чинили окружни и месни одбори и пододбори. У очима народа Главни одбор је постао његова врховна власт и засенио немачку генерал-команду из Петроварадина.³ На Скупштини је српски народ добио свог патријарха и војводу – митрополит Рајачић узвишен је у звање патријарха и изабран за председника Главног одбора, а граничарски пуковник Оточке регименте Стеван Шупљикац, изабран је за српског војводу.

² *Знаменићи Срби XIX века*, I, Загреб, 1903, стр. 41–43.

³ Славко Гавриловић, *Срем у револуцији 1848–1849*, Београд, 1963, стр. 150.

Српска депутација је, предвођена патријархом Рајачићем, кренула цару Фердинанду V у Инзбрук с намером да изложи народне захтеве, желећи да одлуке буду потврђене од стране највише власти. Успут је депутација свратила у Загреб, како би Хрватски земаљски сабор упознала са одлукама донетим на Скупштини у Карловцима. Том приликом је патријарх Рајачић вођу хрватског покрета барона Јосипа Јелачића, увео у банску част. Новоименовани хрватски бан тада још увек није положио заклетву, а како Сабор није могао бити отворен, саборски посланици су одлучили да управо патријарх уведе бана у дужност.

У Инзбруку је Рајачић лоше примљен. Цар Фердинанд је српску депутацију примио у присуству мађарског министра спољних послова, кнеза Естерхазија. Мађарска влада није признала легитимитет Скупштине и све њене одлуке прогласила незаконитим, а извршен је притисак и на цара Фердинанда V да се изјасни у корист владе. Војна граница у Срему и Банату подређена је влади, што је изазвало велико огорчење међу Србима граничарима. Оваква мера могла је само да ослаби војну дисциплину и да доведе у питање оданост главних снага Монархије.

Такав развој догађаја наметнуо је српском народу борбу за опстанак. Мађарска влада је убрзо наредила напад на Карловце с циљем да се растури Главни одбор и ликвидира Српски народни покрет.

Од Мајске скупштине, као водећа личност Покрета, јавља се млади вожд Ђорђе Стратимировић. У овом периоду Срби су били без војводе, јер се именовани Стеван Шупљикац борио у Италији у редовима царске војске против Италијана. Будући да је цар под утицајем Мађара био противан народним жељама, Шупљикац је остао у Италији. С друге стране, новоизабрани војвода није био човек потребне енергије и за своје именовање тражио је одобрење виших инстанци и цара. Ситуација је наметнула избор новог човека који би у првим данима покренуо народ. За војног вођу и председника Главног одбора, до повратка патријарха Рајачића из Инзбрука, изабран је Ђорђе Стратимировић.

Главни одбор у Карловцима преузео је своју улогу у Покрету. Након решавања питања организације, када је на место потпредседника изабран Александар Костић и на место секретара Јован Станковић, приступљено је стварању српских војних логора. Први и главни војни логор створен је у Карловцима. Карловачки логор је био сталан,

јер је требало да врши блокаду Петроварадина и да служи као сабирни, мобилизациони центар и резерва.⁴ У Срему су оформљени војни логори у Каменици, Черевиху, Баноштру, Шиду, Илоку, а касније у Даљу и Сланкамену. На важније путеве и раскршћа постављане су сталне или повремене страже. Кренула је и жива акција придобијања народа за Покрет. Стратимировић је у прогласу од 12. маја позвао народ да слуша његове наредбе и да га помаже. Проглас је упућен и несрпском становништву, да би га или привукао Покрету или одржао у неутралном стању. Проглас је покушај стварања јединства народа који су живели на територији тадашње Војводине, јер је то био једини начин да се извојује победа и положи темељи новој организацији. За Покрет је била важна и наклоност граничара. Одбору је придобијање ове важне војне снаге олакшано мерама Двора према Војној граници.

Мађари су српску активност прогласили незаконитом и наредили употребу силе, а Главни одбор је 24. маја упутио проглас српском народу у којем је изјавио да не иде против цара, већ у његову одбрану. Бојећи се напада Мађара, Одбор је позвао људе на оружје. Око Карловаца и Новог Сада окупило се неколико хиљада бораца и граничара. Царски комесар генерал Храбовски је из Петроварадина упозоравао Двор на расположење народа, али је и сам допринео негативном развоју догађаја. Српској депутацији која је тражила од њега извесне гаранције и заштиту за Србе, одговор је био да на карти Монархије не постоји српски народ. Одбор је одбијање обзнанио српском народу и поднео тужбу цару.

У време ових дешавања цар је издао манифест у ком је лишио Јелачића банске части, тражио од граничара да се одрекну незаконитог Главног одбора и приступио наоружавању војске. Храбовски је добио наређење да заузме српски војни логор у Карловцима и петроварадинске чете пошле су 12. јуна с циљем да растуре Главни одбор.

ДОГАЂАЈИ КОЈИ СУ ОБЕЛЕЖИЛИ 1848.

Напад на Карловце као војно упориште, али и политички центар Срба у Монархији, означио је почетак рата. Српска војска под заповедништвом Ђорђа Стратимировића одбила је напад на Карловце и сукоб је завршен преговорима. Примирје које је издејствовао царски намесник Петар Чарнојевић

након пораза Храбовског, трајало је врло кратко. При огорчењу које је већ узело маха, услове примирја је било тешко одржати.

На вест о нападу на Карловце део шајкашке флотиле из Земуна ставио се на располагање Главном одбору. Остали шајкаши држали су положаје на Римским шанчевима. Ђорђе Стратимировић је 15. јуна заузео арсенал с оружјем у Тителу, чиме је обезбедио наоружање за даље подухвате. Шајкашка је стала на страну Српског покрета. У Банатској и Сремској граници пламтели су устанци, а стигла је и тражена помоћ од Српске владе која је упутила добровољце на челу са војводом Стеваном Книћанином, чланом Државног савета.

Положај Срба, чија се главна снага налазила у Бачкој, био је неповољан у погледу броја људи и наоружања. Једина предност огледала се у терену који су запосели и који је у Бачкој Тисом и каналом Франца I природно био заштићен.⁵ Главни логори у Бачкој и Банату налазили су се иза Римских шанчева, код Титела и Перлеза. Насупрот српским положајима у Бачкој стајали су царско-мађарски логори око Сентомаша и Шајкашке. У Банату су контролисали подручје око Вршца и Беле Цркве, али и Великог Бечкереча, чиме су српским снагама онемогућавали продор ка северном Банату. Што се Срема тиче, Срби су имали војне логоре у Карловцима и у приобалном подручју Дунава, пошто су се у Петроварадину и са бачке стране Дунава налазила непријатељска упоришта. Логори су мењали места и померали се према развоју ситуације на ратиштима у Бачкој и Банату, а други су формирани само док је претила највећа опасност, а после тога су распуштани.⁶

Поред мањих чарки и сукоба између народа и органа власти, дошло је и до отворене борбе. Срби су напали Белу Цркву и Вршац али нису успели да заузму ова важна војна упоришта мађарске војске. Кренули су на Велики Бечкерек у нади да ће придобити варош за Покрет. Борбе су вођене код Ечке, али без јачих снага и увежбаности војске, Стратимировић је одустао од напада на Бечкерек. Повукли су се у логор у Перлезу, међутим убрзо су били поражени.

Прва већа борба развила се око Сентомаша, који је био најважнија стратегијска тачка. Током припреме за одбрану Сентомаша стигао је Стеван Сурдучки, капетан царске војске, који је након приступања Покрету добио чин потпуковника

⁵ *Шајкашка II*, Нови Сад 1975, стр. 102.

⁶ Славко Гавриловић, н. д., стр. 209.

⁴ Исто, стр. 209.

и јуна 1848. именован за команданта Шајкашког батаљона и целе Бачке. По његовој замисли израђен је план по којем је подигнуто земљано утврђење „Србобран“, око којег ће се водити најжешће битке у Војводини и по ком ће Сентомаш добити своје садашње име.⁷

Српски положаји код Сентомаша били су у току 1848. нападнути три пута и одолели су бројчано јачој непријатељској војсци. Први напад извршен је јула, други августа и трећи септембра месеца. Исход борби код Сентомаша био је потискивање мађарских посада из дела средње Бачке, чиме је пресечена веза мађарске војске из северне Бачке са Новим Садам и Петроварадином.⁸ Сентомаш је добио нови назив – Србобран, због херојства српских војника и постао је симбол српске борбе и отпора.

Почетком августа 1848. код Темерина, Јарка и Сирига биле су сконцентрисане јаке снаге мађарске војске, што је представљало опасност за целу Шајкашку. Стога је Стратимировић окупио шајкаше и добровољце из Србије за напад. Темерин је освојен након другог покушаја, када је главна колона под командом Стратимировића истовремено напала са одредима који су били стационирани у Сиригу и Римским шанчевима.

СУКОБИ МЕЂУ ВОЂАМА ПОКРЕТА

У току ратних дешавања с јесени 1848, у вођству Народног покрета дошло је до сукоба између дотадашњег председника Главног одбора, Ђорђа Стратимировића и патријарха Рајачића. То је заправо био сукоб либералнијих и антиаустријски настројених снага Покрета са конзервативном струјом која је тежила да буде лојална Бечком двору. Либерална схватања Стратимировића и његова млада и плаховита природа косиле су се са конзервативно настројеним патријархом Рајачићем, који је у време Покрета имао преко шездесет година и за собом богато животно искуство. Патријарх Рајачић је, по повратку из Инзбрука, јачао свој утицај у Покрету и 31. јула од Главног одбора добио звање „Управитељ народа“. Тиме је стао на чело Покрета и усредредио цивилну и војну власт у својим рукама. Пребацивао је Стратимировићу што је сукоб са Мађарима изведен без његовог знања и одобрења. У одсуству патријарха, Стратимировић

је изабран за председника Главног одбора, али је тежио да, до доласка војводе Шупљикца, преузме власт над војском. На страни патријарха био је већи део Главног одбора и народни официри, док је уз Стратимировића била војска, нарочито шајкаши.

Патријарх Рајачић је позвао Стратимировића да са бојишта дође у Карловце, а свим командантима је писано да је вожд лишен врховне команде и да се његовим заповестима више не покоравају. У својој аутобиографији патријарх оптужује Стратимировића да *није слушао Главни одбор, да скоро ни један командант војних сјанова нема у њему њоверења и њослушности су му одрекли, да је из народне блајајне узимао новац неуредним начином, не њолажући рачуна о уџирошку новца, да је сџлеј-карењем завађао војне зајоведнике*. Даље истиче да је Стратимировићу *само њривремено била њоверена команда над војском, а он да се самовласно назвао „врховним вождом“, зашћо он никако није сјособан*.⁹

Стратимировић се одазвао позиву, али је убрзо отишао Книћанину у Томашевац. Тамо је добио вест да је српска влада, на захтев патријарха дала налог за његово хапшење и интернирање у Београд, па је због тога прешао у Тител где је имао подршку војске. Међутим, морао је да се покори патријарховом утицају и пристане на сазивање Народне скупштине. Патријарх је тражио од аустријске владе да Шупљикац дође из Италије и преузме врховну команду српске војске. Сукоб је решен доласком војводе Стевана Шупљикца у Карловце, који је на септембарској Скупштини од Стратимировића преузео функцију врховног војног заповедника. Патријарху је препуштена власт у сфери политике, док је Стратимировић формално добио положај потпредседника Главног одбора. С циљем да се удаљи од војске, именован је за члана народне депутације, поред војводиног синовца Јована Шупљикца и адвоката Константина Богдановића, члана Главног одбора. Задатак депутације је био да преговара са аустријском владом око статуса Српске Војводине.

Рат се одужио. У народу није било јединства јер је био исцрпљен ратом и његовим теретима. Увођење преког суда од стране патријарха и Главног одбора и већа контрола власти нису могли да уклоне народно незадовољство. Честа су била

⁷ Лазар Ракић, н. д., стр. 67.

⁸ Сузана Миловановић, *Српски народни њокрећ у Војводини*, Нови Сад, 1998, стр. 10.

⁹ Јован Радонић, *Аућобдоџрафија њаџријарха Јосифа Рајачића, Крићичка оцена*, у: Посебна издања, књ. 178, Одељење друштвених наука, нова серија, књ. 5, САНУ, Београд, 1951, стр. 39.

дезертирања војника и проблем одржања реда и војничке дисциплине.

У Бачкој је по трећи пут, у септембру, одбијен напад на Србобран. То је било време неповољних промена за Мађаре: Јелачићу је враћено банско достојанство и Хрватска је ушла у рат. Дошло је до заоштравања односа са Двором. Председник мађарске Владе, гроф Лајош Баћањи, поднео је оставку и формиран је Одбор за одбрану отаџбине на челу са Кошутом. Почетак раскида Беча са Мађарима уследио је након царевог прогласа из Шенбруна од 3. октобра којим се распушта Угарски државни сабор и његове законске одлуке проглашавају за неважеће. Насупрот неуспеси-ма у Бачкој, мађарска војска је имала предност у Банату. Успела је да осујети намере српских снага да освоје Кикинду. Тежили су освајању Панчева, јер би заузимањем главне базе Српског покрета у овом крају могли да угрозе српске положаје у Шајкашкој, као и источни део Срема на линији Земун–Сланкамен–Карловци.¹⁰ Борбе око Панчева трајале су до јануара 1849. али је напад окончан поразом и повлачењем Мађара.

У Аустрији је у то време дошло до промене на престолу: цар Фердинанд напустио је престо, а његов наследник постао је млади надвојвода Франц Јосиф, син надвојвоткиње Софије. Раскиду Мађара и Беча допринела је победа маршала Радецког у северној Италији. Након промена на престолу, дошло је и до промене курса политике Двора према Српском покрету. Конзервативним снагама у Монархији била је потребна подршка Срба у борби против Мађара. Већ 15. децембра потврђен је избор Рајачића за патријарха и Шупљикца за војводу, али царев патент је заобишао питање територије и граница Војводине. Српски народ је кратко имао легитимног војводу, јер је Шупљикац 27. децембра напрасно умро. Поставило се питање избора новог војног заповедника, али до избора новог војводе није дошло с обзиром на ранији сукоб у Главном одбору и могућност да се кандидује Стратимировић. Патријарх је именовао генерала Фердинанда Мајерхофера, дотадашњег аустријског конзула у Београду, а потом је, почетком јануара 1849, положај предао генералу Кузману Теодоровићу.

Долазак Стевана Шупљикца у Војводину означио је крај првог сукоба патријарха Рајачића и Ђорђа Стратимировића, али одмах након смрти легитимно изабраног војводе поново је дошло до

супарничке борбе између двојице вођа Српског покрета.

Стратимировић се отворено није слагао са политиком патријарха и није био задовољан мисијом члана српске депутације при Двору која му је била поверена. Иако се борио за признање Војводине, навукао је мржњу дворских кругова и председника владе, кнеза Шварценберга. По повратку Стратимировића у Војводину, кнез је члану српске депутације, Константину Богдановићу, отворено изјавио да српске ствари нису повољно решене само због Стратимировића. Богдановић је упутио патријарху Рајачићу писмо из Беча и изложио ситуацију. Патријарх је у овом периоду напустио Карловце и прешао у Земун где је основао нов Одбор, али је овакво иступање изазвало оштру опозицију Главног одбора у Карловцима, који је и даље постојао и доносио одлуке.

До заоштравања сукоба дошло је након Стратимировићевог инсистирања да се сазове Народна скупштина која би решила питање избора војводе и организације Војводине. Патријарх је захтев одбио, а команду над војском поверио Мајерхоферу, а затим генералу Кузману Теодоровићу, који је био човек ограничених способности. Стратимировић је покушао да придобије српску владу, али без успеха. Наишао је и на слаб одзив међу официрима, али је имао подршку Главног одбора који је остао у Карловцима након одласка патријарха у Земун. Одбор се обратио Двору и покушао да парира патријарховим оптужбама против Стратимировића. Сведочио је о његовој лојалности и одбијао да га ухапси. Заузет је и одлучан став према патријарху. У писму патријарху Одбор је истакао да је он позвао Стратимировића у Карловце као потпредседника Главног одбора. Патријарх је осуђиван пред бечком владом због самовоље и ниподаштавања Главног одбора.

Сукоб је добијао драматичан ток и да би се избегла оружана интервенција, Одбор је позвао патријарха да дође у Карловце и призна Одбор као централну власт Војводине. Патријарх је критикован да тежи апсолутистичкој власти и да у прилог томе говори и његово повлачење у Земун у јесен 1848. јер је издавао наредбе и водио политику без сагласности Одбора. Негодовање је изазвало и постављање Мајерхофера на чело војске. Као одговор на оптужбе патријарх је осуђивао Главни одбор и Стратимировића за нанету му увреду.

Главни одбор је изгубио битку против патријарха и оних струја које су га подржавале. На по-

¹⁰ Славко Гавриловић, н. д., стр. 266.

дршку војске су све мање могли да рачунају док су конзервативне снаге јачале, тако да су Стратимировић и његове присталице под притиском попустили. Чланови Главног одбора одржали су у фебруару 1849. заједничку седницу са патријархом у Темишвару и прихватили оптужбе уперене против Стратимировића. Дошло је до нове реорганизације Главног одбора и његове чланове је лично, као управитељ Војводине, постављао патријарх. Стратимировић је остао на функцији потпредседника владе, али је исход сукоба означио његово коначно потискивање из врха Покрета.

ЗБИВАЊА У ПОКРЕТУ 1849.

Мађарска влада је крајем 1848. била принуђена да напусти престоницу, пређе у Дебрецин и повуче већи део војске са јужноугарског бојишта. Царска војска под кнезом Виндишгрецом угрожавала је Пешту, што је имало повољан утицај на ратовање српске војске у Банату и Бачкој. Под командом војводе Книћанина мађарска војска је заустављена и поражена на прилазима Панчеву почетком јануара 1849. Победом је омогућено офанзивно наступање српске војске у току јануара и фебруара 1849. На челу војске у Бачкој био је војвода Книћанин, док је у Банату командовао генерал Кузман Теодоровић. У борбама је ослобођен већи део Војводине, Банат до реке Мориша, а Бачка до Суботице и Сегедина.

После повлачења мађарских трупа и запоседања западних делова Баната и већег дела Бачке, Срби су започели организацију Српске Војводине у складу са закључцима Мајске скупштине. Патријарх је наредио да се у свим службеним пословима Војводине употребљава српски језик. Међутим, присуство политичке кризе, која је била изазвана сукобом у врху Покрета, као и нерешено питање граница Војводине које је млади цар заобишао приликом признавања одлука Мајске скупштине, негативно се одражавало на ситуацију. Тежак ударац Српском покрету нанео је Октроисани устав од 4. марта. Србима је било обећано уређење на основу привилегија, али није било помена о аутономном положају Војводине у духу одлука Мајске скупштине. Војводина није призната као посебна круновина, а Војна граница је издвојена из Војводине и Хрватске као посебно тело. Октроисани устав примљен је са огорчењем у Војводини и Хрватској. Одвајање Војне границе значило је поновно успостављање старог војног и бирократског система и тиме гажење тековина На-

родног покрета. Ново непријатно изненађење била је и подела Угарске на VII округа и њено стављање под војну власт, 2. априла. Седми округ обухватао је Војводину и војна и управна власт предата је Мајерхоферу, док је патријарх именован за царског комесара у провинцијалним деловима Срема, Бачке и Баната, које је ослободила српско-аустријска војска. Банатска и сремска војна граница, по одредбама Октроисног устава, морале су бити враћене у оквир старе аустријске Војне крајине и изузете испод власти патријарха. Осим тога, патријарху је стављено у задатак да помогне остваривање тог прелаза Границе испод народне управе под царску.¹¹ Била је то даља деградација Српског покрета и његовог вођства. Овакво стање ствари водило је апсолутизму младог цара, који је решио да врати предреволюционарно стање и обрачуна се са народним покретима.

Крајем марта дошло је до драматичног преокрета на фронту у Бачкој, а потом и у Банату. Ратна срећа се окренула мађарској војсци, која је најзад извојевала победу над Виндишгрецом и отпочела своју офанзиву према југу. Потискивала је неспособног Кузмана Теодоровића и продирала у Бачку према Шајкашкој и Новом Саду. Дошло је до расула српског фронта, а масе избеглица су из Бачке кренуле у Срем. Генерал Перцел, који је крајем марта преузео команду над војском на јужноугарском ратном попришту, на јуриш је освојио Србобран 3. априла, наневши Србима тешке губитке. И поред храбре одбране, Срби су доживели тежак пораз од надмоћније мађарске војске.

Уследио је напад на шајкашко подручје и Римске шанчеве као одбрамбене линије. Критични моменат био је 11. априла када је угрожен Тител, као последње упориште Срба у Бачкој. Српска војска била је у расулу. Патријарх Рајачић је на инсистирање војводе Книћанина упутио молбу Стратимировићу да преузме команду.

Стратимировић је 9. априла преузео команду у Тителу и сукобио се са снагама генерала Перцела на Тителској висоравни 13. априла. Пружајући отпор на Мошорину и Вилову Стратимировић је успео да одбије непријатељску војску, која се повукла у Врбас, палећи и пустошећи уснут места у Шајкашкој. У борби на Великом Јарку 22. априла, Стратимировић је имао под својом командом и Србијанце и напад генерала Николе Киша, мађарског команданта града Варадина, завршен је одступањем Мађара.

¹¹ Славко Гавриловић, н. д., стр. 309.

Ситуација у Банату имала је другачији ток. Генерал Перцел се након пораза код Титела пребацио у Банат и месец дана касније, 10. маја, освојио Панчево. Мађари су у потпуности овладали Банатом.

Током 1848. српска војска ређала је успехе који су нашли места у српским народним песмама и аутобиографијама појединих учесника Покрета. Када је мађарска војска кренула у офанзиву почетком 1849. Српски покрет је већ био изгубио своју револуционарну суштину. Народни одбори потпали су под утицај конзервативних струја које су водиле политику лојалности династији. Српска војска, као самостална формација, престала је да постоји. Даље ратовање преузела је Јужна армија бана Јелачића. Стратимировић је 6. маја одбио мађарски напад код Каћа и Будисаве, 14. маја напустио Шајкашку и као официр прешао у штаб Јелачићеве армије. Након уласка Јелачићевих трупа у Нови Сад 12. јуна 1849. отворена је артиљеријска ватра с Петроварадинске тврђаве и град је разорен и опљачкан. Пропаст Новог Сада дефинитивно је означио приближавање краја Српском народном покрету.

У току јуна и јула 1849. аустријска, хрватска и српска војска водиле су тешке борбе с Мађарима у Бачкој све до краја рата. Главнина мађарске војске коначни пораз доживела је код Вилагоша 13. августа 1849. у борби са руским трупама. Последње мађарско војно упориште било је на Петроварадинској тврђави које је капитулирало 4. септембра 1849. Главне вође мађарског покрета склониле су се пре коначног слома у суседне земље.

Рајачићево именовање за царског комесара у Војводини са командантом VII војног дистрикта био је почетак његовог уклањања. У лето 1849. патријарх је уклоњен с положаја царског комесара и управа над територијом Војводине поверена бану Јелачићу. У свом опроштајном прогласу који је упутио српском народу изнео је крајње поруке из свог дугогодишњег политичког искуства и позвао српски народ да се узда у бана Јелачића, јер сматра да ће Јелачић да брани народна права и да ће се заузети за остварење закључака Мајске скупштине. Патријарх је задржао своје добро мишљење о бану, иако је Јелачић допринео уклањању Рајачића из српске средине и упућивању у Беч.¹² По

¹² Јован Савковић, *Патријарх Јосиф Рајачић у Српском покрету 1848–1849.*, у: Прилози за политичку, културну и привредну историју Војводине, Зборник државних архива Војводине, 5, Нови Сад, 1954, стр. 29–30.

преузимању заповедништва, Јелачић је почео да спроводи мере које нису ишле у прилог Србима.

Царским патентом од 18. новембра 1849. створена је посебна територија под називом Војводство Србија и Тамишки Банат у коју су ушле само цивилне области Бачке и Баната, а у Срему два среза, Илочки и Румски. Војна граница и Шајкашки батаљон остали су изван новоформиране територије. Средиште Војводства постао је несрпски Темишвар. Службени језик био је немачки, цивилни и војни заповедници странци. Цар је узео титулу српског војводе и за управитеља поставио Мајерхофера.

Овакво решење коначно је одбацило тежње Срба за посебном територијом у духу одлука Мајске скупштине. Стварањем Војводства Србије и Тамишког Баната нису испуњена очекивања Срба и тиме су одбачени захтеви због којих су се борили. Једина тековина која је остала из Покрета 1848–49. била је обнова патријаршијског звања.

Ђорђе Стратимировић је имао велику улогу у Покрету. Ако се по страни оставе неслагања са патријархом и тежње које су често довођене у питање и приписиване његовој природи, војне победе имале су велики значај за Српски народни покрет. Он је био човек од акције и поштован међу војницима. Колико је био загонетна личност савременицима остало је забележено у *Мемоарима Јаше Игњатовића* који каже да му се из разговора видила... *финоћа и израженост, и више му је вредно садржај и мимика, него ли формалан израз јовора. Полеји и јлан виши дао се видити ал оданге чврстоћа и сталаност није изледала. – У јокреју није било човека који је био толико хваљен и кућен. На обе стране се претеривало. Амбиција, славољубље било му је велико, јланови и јокрај вишеи јолеји изледали су нешио авантуријерски. Имао је у себи неку црју романџике, а знао си људе загодити. Био је јојуларан, ал је имао и досија нейријашеља. Једни су ја обожавали, друји су ја јо јеску вукли. Ал једно ијак стоји. Извучише из срјској јокреји најоље личност Сјрајимировића, јоказаће се велика јразнина. Ако су неки дали имјулс, Сјрајимировић је дао јолеји јокреју.*

Извор:

Ујомене јенерала Ђорђа Сјрајимировића, Беч, 1913.

ЛИТЕРАТУРА

- Вуковић, Сава, *Српски јерарси од IX до XX века*, Београд, 1996.
- Гавриловић, Славко, *Срем у револуцији 1848–1849*, Београд, 1963.
- Знамениџи Срби XIX века*, I, Загреб, 1903.
- Миловановић, Сузана, *Српски народни њокреџи у Војводини*, Нови Сад, 1998.
- Миловановић, Сузана, Петијевић Александар, *Паџријарх Јосиф Рајачић*, Нови Сад, 2005.
- Петровић, Милан, *Одбрана и њад Сенџомаша 1848–49*, Србобран, 1929.
- Радонић, Јован, *Ауџодиоџрафија њаџријарха Јосифа Рајачића*, *Криџичка оцена*, у: Посебна издања, књ. 178, Одељење друштвених наука, нова серија, књ. 5, САНУ, Београд, 1951.
- Ракић, Лазар, *Нагаљ*, Нови Сад, 1988.
- Савковић, Јован, *Паџријарх Јосиф Рајачић у Српском њокреџу 1848–1849*, у: Прилози за политичку, културну и привредну историју Војводине, Зборник државних архива Војводине, 5, Нови Сад, 1954.
- Савковић, Јован, *Прејлед њосџанка, развиџка и развојачења Војне џранице*, Нови Сад, 1964.
- Шајкашка II*, Нови Сад, 1975.

Jelena Smiljanić

SERBIAN NATIONAL MOVEMENT IN 1848/49 AND THE ROLE OF ĐORĐE STRATIMIROVIĆ

Summary

The European Revolution of 1848 was a series of political upheavals throughout the European continent. The period of unrest began in France and then soon spread to the rest of Europe. Serbian revolt in Vojvodina in 1848 was part of the European revolutionary movement of 1848. Wishing to express their national and religious individuality, confronting the authorities, both Austrian and Hungarian Serbs declared the constitution of Serbian Vojvodina at the May Assembly in Sremski Karlovci. The May Assembly proclaimed Metropolitan Bishop Josif Rajačić as Patriarch, and chose Stevan Šupljikac, a frontier colonel from Lika, as a Duke. Stevan Šupljikac had served under general Radetzky in Italy, so after the May Assembly the leadership of the national movements was passed onto the president of the Central Committee, Đorđe Stratimirović, a young leader.

The Hungarian government replied by the use of force. On June 12th 1848 a war between Serbs and Hungarians started. The war lasted for more than a year, bringing great casualties and destruction on both sides. Serbs were aided by volunteers from Serbia. Austria took the side of Hungary at first, but in the later stage of revolution the Austrian court turned against the Hungarians. The feudal and clerical circles of Vojvodina formed an alliance with Austria. They became the tool of the Viennese government.

Conflict between the conservative Patriarch Rajačić and the liberal Đorđe Stratimirović was very harmful to the Serbian movement. Josif Rajačić was the conservative religious leader for the Serbs in Hungary. Đorđe Stratimirović was a local military leader who opposed absolutism. By the end of 1848 the Serbian movement in the Vojvodina weakened after Stevan Šupljikac died suddenly. Patriarch Rajačić managed to limit Stratimirović's influence to military matters. Patriarch assumed authority while active military command was passed to General Kuzman Teodorović, who proved indecisive. He was unable to make decisions.

After the defeat of the revolution, in November 1849, an administrative area of Serbian Vojvodina and Tamiš Banat, was formed. Emperor Franz Joseph removed Patriarch Rajačić and transferred all authority over Vojvodina to an imperial commander. An Austrian governor seated in Timisoara ruled the area, and the title of Duke belonged to the emperor himself.